देशदूत 25-2-2019

आठवण

– देवेंद्र पाटील

भवरलालजी : आदर्श जीवनाचे धनी

आपल्या जगण्यात झाडाचे, पाण्याचे, हवेचे, सूर्यप्रकाशाचे महत्त्व प्रचंड आहे असे आदरणीय डॉ. भवरलालजी जैन म्हणायचे. यासाठी पाणी, हवा, मातीच्या संरक्षणाचे, संशोधनाच्या माध्यमातून कार्य करीत पर्यावरणाचे संवर्धन केले. पाणी हेच जीवनाचे मूळ मानत ठिबकच्या माध्यमातून पाणी बचतीचा कृतिशल प्रयत्न केला. पाणी बचतीसोबतच पर्यावरणाशी संवाद करणाऱ्या बळीराजाचा सर्वांगीण् विकास झाला तर देशाची अर्थव्यवस्था भक्कम होईल, हे भाऊंनी जाणले. यासाठी संशोधन, कठोर परिश्रम, अत्याधुनिक साधन सामुग्रीच्या नियोजीत वापरासाठी बळीराजाला प्रेरीत करण्याचे जीवनभर कार्य मोठेभाऊंनी व्रतस्थपणे केले. कार्यकतृत्वासोबतच त्यांनी सामाजिक बांधिलकी जोपासली म्हणूनच ते आदर्श जीवनाचे धनी ठरतात. त्यांचे जीवन सर्वांसाठी आदर्शव्रतच. आज २५ फेब्रुवारी भाऊंचा तृतीय श्रद्धावंदन दिन त्यानिमित्ताने...

श्रद्धेय डॉ.भवरलालजी जैन यांना शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर सनदी अधिकारी होण्याची संधी चालून आली. मात्र आईने दिलेल्या 'नोकरी करण्यापेक्षा तू असे काही निर्माण कर ज्यात, आपल्या परिवाराचे पोट भरेल इतकेच नव्हे तर पशू, पक्ष्यांचेही पोट भरेल' या प्रेरणेतून भाऊंनी जैन उद्योग समूहाची मुहूर्तमेढ रोवली. सुरवातीला रॉकेलचा व्यापार, पेट्रोल पंप, खते, बी–बियाण्यांची एजन्सी, ट्रॅक्टर विक्री, पीव्हीसी पाईपची एजन्सी, पपईच्या चिकापासून पेपेनची निर्मिती त्यानंतर पीव्हीसी पाईपची निर्मिती, ठिबक तुषार सिंचन साहित्याची निर्मिती, बायो एनर्जी, सौर कृषी पंप असा हा सगळा प्रवास विलक्षण आहे. मनुष्य, प्राणी, वनस्पती, हवा, निसर्ग या सर्वांना सांभाळून समाजाच्या प्रत्येक घटकांशी बांधिलकी जोपासत सर्वसमावेशक विकास साधण्याची किमया कर्मयोगी मोठ्याभाऊंनी केली.

भारतीय संस्कारातील मूल्यांना आधुनिकतेची जोड देत मोठ्याभाऊंनी आदर्श कार्यसंस्कृती जैन इरिगेशनमधील सहकाऱ्यांना दिली. भाऊंनी संस्कारीत केलेल्या कार्यसंस्कृतीतून कल्पना कणापरी, ब्रह्मांडाचा भेद करी! याप्रमाणे जैन उद्योग समूह वैश्विक पातळीवर यशस्वी वाटचाल करीत आहे. कठोर परिश्रम, संशोधन अन् गुणवत्तेच्या जोरावर जगाचा पोशिंद्रा असलेल्या बळीराजाचे जीवनमान समृद्ध करणाऱ्या कृषि हिताचा जैन उद्योग समूह जगाच्या काऱ्याकोपऱ्यात पोहचला आहे. मोठ्याभाऊंनी दूरदृष्टितून शेती, शेतीपूरक उद्योग, जैन हिल्सवरील पाणलोट क्षेत्र, गिरणा नदीवरील बंधाऱ्यासह उजाड टेकड्यांवर हिरवाई, वनराई फुलवली. मोठ्याभाऊंनी केवळ दगड, मातीच्या टेकड्यांच हिरव्यागार केल्या नाही तर महात्मा गांधीजींच्या विचारांसह 'हे विश्वचि माझे घर' हा विचार माणसा–माणसांत रूजविला. 'हिरवाईने नटलेली माझी सृष्टी हेच माझे वैभव आहे!' असे म्हणणाऱ्या कर्मयोगी मोठ्याभाऊंचे नाते मातीच्या माध्यमांतून ब्रह्मांडाशी होते. ब्रह्मांडातील तेजस्वी, तपस्वी अवघे विश्व प्रकाशमय करणाऱ्या सूर्याप्रमाणे असलेले मोठ्याभाऊंचे कार्य, विचार, संस्कार, आजही जैन कुटुंबिय व सहकारी जपत आहेत.

'शेतकऱ्यांच्या चेहऱ्यावरचे हसू हा माझा सगळ्यात मोठा पुरस्कार आहे.' असे म्हणणाऱ्या मोठ्याभाऊंनी शेतकरी आणि उद्योजक यांना एकत्र गुंफणारी कराराची शेती पांढऱ्या कांदा लागवड क्षेत्राच्या माध्यमातून विकसीत केली. यातून उद्योजक आणि शेतकरी यांच्यात विश्वासार्हतेसोबतच प्रेमाची नाळ जुळली. लहानातील लहान शेतकऱ्याचा विकास झाल्याशिवाय देश महासत्ता होणार नाही, ही जाण श्रद्धेय मोठ्याभाऊंना होती. यासाठी ठिबकच्या माध्यमातून असो की अन्य मार्गाने भाऊंनी शेतकऱ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी प्रयत्न केलेत. लहान तुकड्यांची शेती असणारा शेतकरी हा मोठा निर्यातदार होवू शकणार नाही मात्र विश्वासु पुरवठादार निश्चित होवू शकतो. यावर मोठ्याभाऊंची नितांत श्रद्धा होती. यातून मोठ्याभाऊंनी करार शेतीचे मॉडेल यशस्वी करून दाखविले आणि लहानातील लहान शेतकऱ्याला आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठांमध्ये स्थान मिळवून दिले.

संशोधकवृत्तीमुळे मोठ्याभाऊंनी अनेक कल्पनाशक्तींना मूर्त स्वरूप दिले. भारतीय संस्कृतीतील आदर्श शिक्षणपद्धती असलेल्या गुरूकूल पद्धतीची 'अनुभूती निवासी शाळा' साकारली. आर्थिक दुर्बल घटकातील होतकरू व गुणवंत विद्यार्थ्यांना त्या प्रवाहातून बाहेर आणून गुणवत्तापूर्ण शिक्षण मिळावे यासाठी 'अनुभूती इंग्लिश मीडियम स्कुल'ची निर्मिती केली. चांगल्या संस्कारासोबतच उद्यमी विद्यार्थी घडावा यासाठी या शाळा भाऊंच्या कल्पनेतून साकारण्यात आल्यात. 'शाळेची इमारत हे आवश्यक साधन आहे आणि त्या साधनाचा उपयोग करून आपल्याला जे साध्य करायचे आहे, ते म्हणजे संस्कार! अशा मोठ्याभाऊंच्या शैक्षणिक विचारांची प्रेरणा या शाळांच्या उदयात आहे. यात भाऊंच्या जन्मगावी वाकोदला गौराई कृषि तंत्रनिकेतन, राणीदानजी हायस्कूल आणि श्रीमती कांताबाई भवरलाल जैन कनिष्ठ महाविद्यालय, मुलींच्या निवासासाठी वसतीगृहाची सोय देखील मोठ्याभाऊंनी करून दिली आहे. वाकोदसोबत ग्रामीण विकासात श्रद्धेय मोठेभाऊंचे कार्य एक न संपणारा प्रवास, ग्रामीण विकास! या त्यांच्या

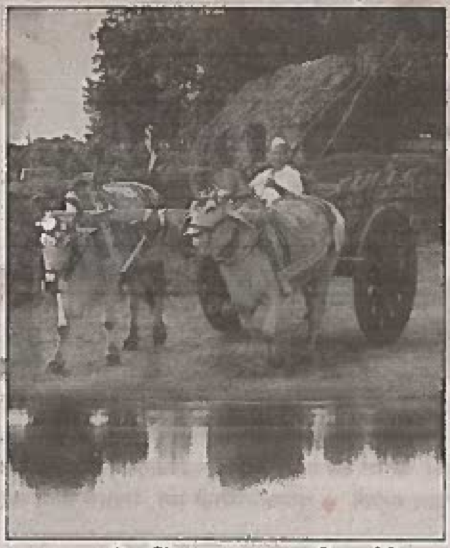

स्वानुभवाधारित चिंतनपर पुस्तकात दिसून येते.

'समाजाचे काम समाजावर ऋण नसून समाजाच्या ऋणाची कृतज्ञपणे केलेली अल्पशी परतफेड असते' असे म्हणत मोठ्याभाऊंनी आपल्या कृतीतून उदात्ततेचे दर्शन घडवले आहे. जळगाव शहरात भाऊंचे उद्यान, कांताई नेत्रालय, महात्मा गांधी उद्यान साकारले आहे. जैन स्पोर्टस् अॅकॅडमी, बहिणाबाई चौधरी मेमोरियल ट्रस्ट, भवरलाल अॅण्ड कांताबाई जैन फाऊंडेशन यांच्या माध्यमातून सामाजिक बांधिलकीचा यज्ञ मोठ्याभाऊंनी सुरू केला आणि तो आजही सुरू आहे. जे जे उत्तम उदात्त म्हणती या पुस्तकात मोठ्याभाऊंचें सामाजिक, शैक्षणिक, कृषि, सांस्कृतिक क्षेत्रातील भरीव योगदानाचे यथार्थ दर्शन घडते. साधेपणाने जगायचे जेणेकरून ज्यांच्यासोबत आणि ज्यांच्यासाठी आपल्याला काम करायचे त्यांना आपण त्यांच्यातील एक वाटायला हवे असे त्यांना वाटायचे. शारिरीक कष्टाशिवाय कोणालाही जगण्याचा अधिकार नाही या गांधीवादी विचारांचा अंगिकार आपल्या जीवनात आणून शेतकऱ्यांना भाऊंनी जवळ केले. महात्मा गांधीजींचे विचार, आचारांची अनुभूती युवा पिढीला व्हावी यासाठी जागतीक दर्जाचे गांधीतीर्थ मोठ्याभाऊंनी जैन हिल्सच्या नैसर्गिक संपदेत साकारले. याठिकाणी गांधी विचारांचा आस्वाद घेण्यासाठी आतापर्यंत लाखो पर्यटकांनी भेटी दिल्यात. यात परदेशी नागरिकांसोबत शेतकऱ्यांचाही समावेश आहे.

'शुद्ध बीजापोटी, फळे रसाळ गोमटी या साधुसंतांनी सांगितलेल्या म्हणीचा शेतकऱ्यांच्या जीवनात अनन्य साधारण महत्त्व आहे. शेतीमध्ये इतर बाबींसोबत उत्पादन वाढीसाठी बियाणे हा घटक सर्वात महत्त्वाचा आहे. हेच ध्यानी धरून मोठ्याभाऊंनी कार्य सुरू ठेवले. जळगावची जैन इरिगेशन कंपनी आजही शेतकऱ्यांसाठी ग्रीनहाऊस, हायड्रोपोनिक्स, टिश्यूकल्चर, मसाल्याचे पदार्थ, संत्रा प्रक्रिया यांसारखे नवी–नवी दालने उघडत आहे. नवे–नवे प्रकल्प हाती घेवून संशोधनही करत आहे. मोठ्याभाऊंनी दिलेल्या कार्यसंस्कृतीतून उद्योजकीय, सामाजिक बांधिलकीचा वसा त्यांची चारही मुले जपत आहेत. आपल्या कामाकडे व्रत म्हणून बघण्याची दृष्टी आणि पारदर्शकता, सकारात्मकता, नाविन्यता याचा ध्यास जैन उद्योग समूहाचे अध्यक्ष अशोक जैन यांच्यासह अनिल जैन, अजित जैन, अतुल जैन यांनीही घेतल्याचे त्यांच्या कार्यातून दिसते. डॉ.भवरलालजी जैन यांची तीन एल वर नितांत श्रद्धा होती. लॅण्ड, लायब्ररी आणि लॅबोरेटरी यावर त्यांचे प्रेम होते. याच माध्यमातून त्यांनी कठोर परिश्रम, संशोधन करून सार्थक करूया जन्माचे, रूप पालटू वसुंधरेचे याप्रमाणे कार्य केले. संशोधानात्मक कार्याला गती देण्यासाठी जैन हायटेक ग्रीन इन्स्टिट्युटची उभारणी केली. तसेच संशोधकांना कालपरत्वे लागणारे संदर्भ उपलब्ध व्हावेत यासाठी आंतराष्ट्रीय दर्जाचे ग्रंथालयाची निर्मिती प्लास्टीक पार्क व गांधीतीर्थ येथे केली आहे. या त्यांच्या संशोधक दूरदृष्टीतून शेतकऱ्यांच्या विकास साध्य होण्यास मदत झाली. ऊतीसंवर्धक रोपांसह नव नवीन संशोधन, तंत्रज्ञान बळीराजाच्या बांधापर्यंत त्यांनी या माध्यमातूनच पोहचविले.

पाणलोट क्षेत्राचा एकात्मिक विकास

पाण्याशिवाय शेती नाही आणि शेतकऱ्यांचा विकासही होणार नाही हे मोठ्याभाऊंनी जाणले. पाणी बचतीसाठी जलव्यवस्थापनाशिवाय पर्याय नाही हेही त्यांनी जाणले. भाऊंच्या जलनियोजनाची ध्येयपूर्ती कहाणी कष्टलाटांच्या पाणलोटाची या पुस्तकात दिसून येते. आपण दुर्लक्ष केल्यानं पावसाचं पाणी सरळ समुद्राला जात आहे. हे पाणी लहान बांध व पाझर तलावांमार्फत अडवून सिंचनासाठी वापरले तर भारतात कोठेच दुष्काळ राहणार नाही. पाणी कमी पडणार नाही. असे हिंदवी स्वराज्य ग्रंथात म्हटले आहे. गांधीजींच्या विचारांवर संपूर्ण आयुष्य जगलेले भाऊंनी गांधीजींचा हाच मंत्र घेवून जैन हिल्स् व जैन व्हॅली परिसरात जलव्यवस्थापन, पाणलोट क्षेत्राचा एकात्मिक विकास केला. बांधलेल्या पाझर तलावांमुळे भूजल पातळी वाढली. सुक्ष्मसिंचनाच्या माध्यमातून पाण्याच्या बचतीसह मृदासंवर्धन करून राष्ट्रहितैषी भाऊंनी कार्य केले. यातून ग्रामीण विकास होवून देशाची अर्थव्यवस्था भक्कम होण्यास मदत झालीय. शेतकरी स्वावलंबनाच्या मार्गावर आलाय. शेतकऱ्यांचा सर्वांगीण विकास महत्त्वाचा आहे. यासाठी संशोधन, कठोर परिश्रम, अत्याधुनिक साधन सामुग्रीचा नियोजीत वापरासाठी बळीराजाला प्रेरीत करण्याचे कार्य जीवनभर भवरलालजी जैन यांनी व्रतस्थपणे केले. त्यांच्या कार्यकतृत्वासोबतच सामाजिक बांधिलकी जोपासली म्हणूनच ते आदर्श जीवनाचे धनी ठरतात. त्यांचे विचार, आचार, संस्काराच्या माध्यमातून भाऊ आजही आपल्यात आहेत. आदर्शव्रत मोठ्याभाऊंच्या श्रद्धावंदन दिनानिमित्त त्यांना नमन!

मीडीया विभाग, जैन इरिगेशन सिस्टिम्स,
जळगाव, मो. – ९६७३९३४६१८